

”Man umgås inte med dom, så därför har man inga problem med dom heller” Om industriarbetares syn på sina chefer och på klassamhället

Björn Ohlsson, doktorand i etnologi

Gunnar är drygt 60 år. Hans pappa var pappersbruksarbetare, mamma var hemmafru och han själv började arbeta som 14-åring efter fullgjord folkskola. Efter några år kom han till Volvo Torslandaverken där han nu arbetat i mer än 40 år, mestadels i måleriet. Hans identitet som arbetare och arbetarklass är tydlig i den intervju jag gjort med honom. När jag frågar hur relationen till förmän och chefer varit under åren, svarar han först att den varit ganska bra för att han lärt känna de flesta han jobbat med. Men så lägger han till: ”Och det har ju gått bra. Man umgås inte med dom så därför har man inga problem med dom heller. Utan man kommer och säger, nu vill jag ha ledigt då och då.”

Han gör alltså en tydlig uppdelning i ”dom”, cheferna, och ”vi”, arbetarna, och menar att det råder en opersonlig arbetsrelation mellan dem. Fast den klara enkla bilden blir mer komplex när han fortsätter: ”Fast med han Jorma, vi spelar ju hästar ihop och såna där grejer, så där är lite mer.” Det finns alltså undantag från ”dom”.

Seglivat begrepp

”Är Sverige ett klassamhälle?” frågade Lena Nyman lite provocerande i Vilgot Sjömans film *Nyfiken gul* från 1967. Några år senare var frågan inte längre konstig och svaret var ett självklart ja. Vi hade tydligen inte uppnått det klasslösa samhället, utan det fanns fortfarande stora skillnader i inkomster, utbildningsnivå, boende och vilka möjligheter människor hade i livet beroende på uppväxtmiljö och social bakgrund.

”Man umgås inte med dom...”

Sedan dess har många forskare och debattörer velat dödförklara klassbegreppet, eftersom de anser att det inte längre fyller någon funktion i det nya ”postindustriella kunskapsamhälle” som de menar Sverige har förvandlats till. Men begreppet har visat sig vara seglivat och har fått en renässans de senaste åren. Ett exempel är sociologen Stefan Svallfors undersökning av klasskillnader i åsikter och attityder i *Klassamhällets kollektiva medvetande* (2004).

Svallfors klassanalys bygger på att människors arbeten, deras anställningsrelationer, har stor betydelse för andra aspekter i tillvaron. Vad som framför allt skiljer arbetaryrken från tjänstemannayrken, är att arbetarna har en anställningsrelation av relativt kortsiktigt slag som reglerar ersättning för specifika insatser genom ackord eller timlön, medan tjänstemännen har ett mer diffust, långsiktigt och framåtsyftande kontrakt. Han är inte deterministisk på det sätt att han menar att klasspositionen i sig bestämmer människans intressen och normer, utan menar att dessa utvecklas med större sannolikhet i vissa klasser. Han visar också i sin studie, som bygger på stora enkätundersökningar, att den klassbakgrund en människa har påverkar hennes attityder, oavsett vad hon arbetar med idag.

Jag delar i stort Svallfors sätt att se på klassbegreppet, men vill som etnolog betona den sociala och kulturella bakgrundens betydelse. Många av de värderingar människor har i vuxen ålder har de fått genom föräldrar och i sin uppväxtmiljö.

Mitt avhandlingsarbete handlar om äldre industriarbetare på Volvo Torslandaverken i Göteborg och deras syn på sitt arbetsliv samt den kommande pensioneringen. Mitt syfte är att undersöka vilka möjligheter äldre yrkesverksamma industriarbetare inom bilindustrin, från 45 år och uppåt, har att arbeta fram till 65 års ålder, vilka faktorer som påverkar möjligheterna samt vilka för- respektive nackdelar det finns med ett förlängt arbetsliv. I min undersökning ser jag klassbegreppet som grundläggande, genom att anta att både arbetarnas bakgrund och de erfarenheter de har gjort i livet, särskilt i arbetslivet, spelar stor roll för deras attityder till arbetet och pensioneringen. Min ambition är att visa hur denna bakgrund och dessa erfarenheter påverkar åsikterna om arbetet. Med undantag för ett par personer, med rötter i andra europeiska länder, är samtliga som jag har intervjuat uppväxta i arbetarmiljö. Hur ser de då på klassbegreppet idag? Hur ser de på sin klasstillhörighet? Hur ser de på klassamhället och förhållandet till andra klasser? Och hur hänger det ihop med synen på cheferna?

På en industriarbetsplats blir klassförhållanden ofta uppenbara. Klass och tjänstposition hör ihop. Chefen ingår inte i arbetarnas "vi". Men de kulturella och sociala faktorerna kan vara starkare än de rent anställningsmässiga och ekonomiska.

Foto: Björn Ohlsson

Oundvikligt och önskat

Nästan alla de sexton Volvoarbetare som jag har intervjuat anser att det finns samhällsklasser, men många har inte funderat särskilt mycket på det. De flesta ser det som en hierarkisk ordning, framför allt byggd på ekonomiska tillgångar och inkomster, och tycker att det faktum att klasser finns är något oundvikligt, men också önskat och negativt. En del ser dock klasstillhörigheten som något positivt och självklart. Som Pirjo: "Jag tycker arbetarklass det är bra, men det betyder ingenting."

För flera är tillhörigheten till arbetarklassen inte självklar. I stället anser de sig vara medelklass. Som Anita: "Ja det finns ju dom rika, och medelklass och dom som är fattiga" säger hon. "Och hur ser du på din egen klasstillhörighet?" frågar jag. "Ja det är väl medelklass. Det är det."

Detta synsätt beror troligen på att de kopplar klassbegreppet enbart till ekonomi och att de som Volvoarbetare har en relativt sett hög lön. En annan anledning kan vara den de-artikulering av klassbegreppet som Svallfors

”Man umgås inte med dom...”

anser har skett genom att klassinnehållet i politiken i Sverige tonats ned de senaste decennierna. Författaren och debattören Göran Greider ser i boken *Arbetarklassens återkomst* detta osynliggörande av arbetarklassen, som han kallar det, som en politiskt medveten strategi i nyliberal riktning.

Rajna menar att det är ekonomin som styr att det blir klasskillnader, och tycker liksom Anita att de har ökat den senaste tiden. ”Det är mycket synd också att det ska vara så väldigt väldigt stora skillnader. Att dom som har mycket dom ska ha ännu mer och roffa åt sig. Det tycker jag är hemskt.”

Jämlikhetsnorm och rättviseideal

Hannu tror själv att han tillhör ”mellanklassen”, men när han skall förklara hur han ser på klassbegreppet relaterar han till ”dom rika”, de som står över de vanliga arbetarna. ”Alla människor är likadana, men vissa har mer pengar så dom människorna tror att dom är en klass högre än vi andra. Annars... jag ser inte nå skillnad, nej.”

Som flertalet andra betonar Hannu alla människors lika värde, att ingen bör se sig som förmer än andra, och att det är orättvist att en del skall ha mycket mer pengar. Han ger tydligt uttryck för den jämlikhetsnorm och det rättviseideal, som framkommer i intervjuerna.

Agneta tillhör dem som självklart placerar sig i arbetarklassen och hon förnekar inte den hierarki som finns inbyggd i klassbegreppet.

– Industriarbetare dom är väl nästan nere på botten, inte riktigt botten men... De hör ju inte till gräddan precis, industriarbetare. Det är väl inte så många som bor i Billdal eller så.

Andra föredrar att bara betona likheten mellan människor, vilket i sig är ett uttryck för att samhällsklasser är något som inte borde finnas.

– Jag vet inte, jag bryr mig aldrig om det (klassbegreppet). Jag har inte funderat över det för jag anser att alla är lika. Det är ju likadant med cheferna. Dom är ju inte mer än människor dom heller. Jag har den inställningen att den ene är inte bättre än den andre egentligen. säger Berit.

– Det tycker inte dom heller? undrar jag.

– Dom tycker kanske att dom är bättre, men jag menar att det är vi här på golvet som gör så att dom får lön.

Vi kan konstatera att det bland Volvoarbetarna finns ett ”dom rika”, som står i kontrast mot ett ”vi arbetare”. Och att ”dom” har för mycket pengar och dessutom ser ner på ”oss” på grund av sina pengar och sin högre position i samhället. Synen på klassbegreppet och klasstillhörigheten är ganska diffus hos flera av arbetarna när jag frågar om det, men den blir mycket tydligare när de relaterar den till deras förhållande till förmän och chefer. Precis som Berit gjorde här ovan.

Inte heller Birgitta har funderat så mycket på klassbegreppet.

– Ja jag vet inte vad jag ska säga om det där, det är väl inget jag har funderat på så där speciellt. Det enda jag tycker det är väl att de högre cheferna här på Volvo, ska inte se ner på oss arbetare, för hade inte vi funnits här så hade inte de suttit där. Det tycker jag dom ska tänka på faktiskt.

Det är på arbetsplatsen som klassförhållandena ofta blir uppenbara, vilket stämmer väl överens med Svallfors syn att anställningsrelationen är klassskiljande. Klass och tjänsteposition hör ihop. Chefen ingår inte i arbetarnas ”vi”.

Tydlig hierarki

De flesta av dem jag intervjuat på Volvo uppger att de haft ganska bra relationer till sina chefer, särskilt de närmaste, arbetsledarna, som ofta rekryterats från golvet. Även om grundinställningen är ganska positiv uttrycker arbetarna samtidigt ofta ett avståndstagande som visar på den tydliga hierarki som finns i ett företags struktur, att det är förmannen och de högre cheferna som bestämmer. Det blir tydligt genom meningar som: ”ska jag ha rätt att säga vad jag tycker”, ”har aldrig haft några konflikter”, ”om man kommer och gör sitt jobb som man ska, så tror jag inte att man ska ha problem heller”.

Det viktiga för dem är att arbetsledarna kan och förstår sig på arbetarnas arbete och verklighet. Däremot är inställningen till högre chefer mer negativ.

– Jag tycker att vissa har väldigt respekt för oss, såna som har jobbat länge här. Men vissa nya som kommer in och får högre chefsjobb, de har inte respekt alls, säger Juha.

”Man umgås inte med dom...”

– Förmännen har varit bra. Men sen dom över förmännen, dom är väl inget att hänga i granen nästans tror jag. Dom kommer liksom för långt från verkligheten, säger Lena.

Uppdelningen mellan ”dom cheferna” och ”vi arbetarna” för också med sig ett förhållningssätt, som innebär att man inte skall komma för nära. Som Gunnar uttryckte det: ”Man umgås inte med dom så har man inga problem med dom heller.”

Därför kan det bli lite bekymmer om man som Anna bryter mot dessa normer. Hon hade arbetat på en avdelning där hon hade en hel del kontakt med chefspersoner och fick ett mer kamratligt förhållande till dem. När det då på det nya jobbet i den stora fabrikshallen kommer en hög chef och kramar om henne väcker det uppståndelse. ”Det tyckte mina dåvarande arbetskamrater var lite konstigt.”

Anna är uppvuxen i ett annat europeiskt land där hennes pappa hade ett litet företag. Därför har hon svårt för klassbegreppet. Som arbetare har hon dock fått känna på fördomar som finns inom medelklassen. Hon berättar:

– Jag har en väninna som är lärare, som flyttade till Malmö. När hon hade nån fest så åkte jag ner och då säger någon utav hennes studiekamrater bland annat att: ”Är det hon som jobbar på Volvo?” ”Jaaa”, säger hon då. ”Men hon ser ju helt normal ut”, säger hon då. ”Javisst.” Det är sån här historia som fastnar. ”Hon ser helt normal ut.”

Komplicerat klassbyte

Hur klass och position på arbetsmarknaden hör ihop visar också den fackliga organiseringen i Sverige. Arbetare är i allmänhet organiserade av förbund inom LO och tjänstemän av förbund inom TCO eller Saco, eller av Ledarna. På detta sätt blir fackföreningstillhörigheten en användbar klassskiljande linje på ett företag som Volvo. När en metallarbetare tar steget och blir arbetsledare eller personaladministratör, byter hon/han därigenom sin klasstillhörighet från att vara arbetare/arbetarklass till att bli tjänsteman/medelklass om man ser det strikt, både genom facklig tillhörighet och genom anställningsrelation. I och med bytet av arbetsuppgift och den

mellanställning personen därmed får på arbetsplatsen måste hon/han ta till sig ett nytt sätt att se på arbetet, ett ledningsperspektiv. Samtidigt har personens sociala och kulturella bakgrund inte förändrats, vilket ofta gör bilden mer komplex.

Magdalena är tjänsteman sedan tio år tillbaka, men är uppvuxen i arbetarmiljö och arbetade förut som montör. Själv säger hon sig först vara medelklass, även om hon beklagar att det finns samhällsklasser överhuvudtaget. Men när jag frågar om hon har bytt klass blir hon mer tveksam.

– Möjligen från arbetarklass till medelklass, men ändå inte. Inte i själ och hjärta har jag inte gjort det. Och det tror jag mycket beror på att man vistas och jobbar här i fabriken, att man har familj som jobbar som montörer och så vidare, så att man sätter sig inte på några höga hästar. Skulle man av misstag sätta sig på en liten ponny eller nånting så finns det en hel släkt som som sliter ner en i backen, så det är lika bra att hålla sig där.

De kulturella och sociala faktorerna visar sig här vara starkare än de rent anställningsmässiga och ekonomiska. Bytet innebär att hon fått högre lön, ett intressantare arbete och högre status. Men hon kan också ha förlorat någonting – gemenskapen inom arbetarkollektivet.

”Dom arbetarna” och ”vi forskarna”

Det finns ju också ett annat ”dom” och ”vi” som är svårt att bortse ifrån när man som jag är verksam på ett universitet och forskar om samhällsförhållanden och människor som är främmande för denna miljö. ”Vi akademiker” forskar om ”dom arbetarna” och föreställningarna om varandra är många. Att det ofta finns ett avstånd mellan akademien och samhället utanför är uppenbart. Akademisk kunskap är ibland ett annat uttryck för totalt oanvändbar kunskap, som Birgitta Skarin Frykman skriver i boken *Kulturarvens gränser* (2006). Jag har mött en självmedveten attityd hos de industriarbetare jag intervjuat, ett försvar av den egna identiteten, en vetskap om att det de själva gör är viktigt och behövs. Men i mötet med en akademiker som jag finns också ofta en viss respekt och osäkerhet. Vad vill han ha ut egentligen? Svarar jag rätt? Varför är han intresserad av mig?

De flesta av oss som är verksamma på universitetet har en bakgrund i medelklassen, inte sällan med föräldrar med akademisk examen. Vår po-

Långt från seminarierummet. I mötet mellan "dom arbetarna" och "vi akademiker" finns ofta en mängd föreställningar och en osäkerhet av vad "vi" vill. Ibland är avståndet större än man tror.

Foto: Björn Ohlsson

sition i form av hög utbildningsnivå, och det faktum att det är vi som har initiativet i en intervjusituation, gör att vi har ett överläge gentemot, och ett avstånd till, informanterna, som vi måste hantera. En av dem som jag intervjuade kallade mig för "ni" under den första delen av intervjun. "Vad sa ni?" frågade han. Jag visste inte om jag hörde rätt och kände mig både störd och förvånad, men fortsatte att ställa mina frågor. Efter en stund blev det "vad sa du?" i stället och jag kunde andas ut. Men jag fick mig i alla fall en tankeställare om hur andra kan uppfatta mig, hur stort avståndet kan vara.

"Arbetarklass och dom rika"

"Ibland pratar man om samhällsklasser, vad betyder ordet klass för dig?" frågar jag Gunnar mot slutet av intervjun. Han svarar: "Ja det är ju arbe-

tarklass och sen dom rika.” ”Och din klasstillhörighet?” undrar jag. ”Ja det är ju arbetare. Sen om man ändrar sig om man skulle vinna på lotto eller sånt, det kan man ju tänka.” Säger han och skrattar.

Det är inte sannolikt att en miljonvinst skulle räcka för att Gunnar skulle byta klass till ”dom rika”, åtminstone inte när det gäller värderingar och attityder. Men pengarna skulle kunna få honom att gå i pension före 65 års ålder. När jag träffade honom ville han helst ha avtalspension i förtid. ”Ja det vore det bästa, men jag kan härda ut tusen arbetsdagar till också.” Då har en del av ”dom rika” redan fått en fet pension eller kanske en fallskärm.

